

Türkiye Himâye-i Etfâl Cem'iyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) yayınlarından 1927 tarihli bir kitapçık: Dişlerimizi niçin temizleriz?

Ahmet Acıduman¹, Berna Arda²

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ¹Deontoloji Yardımcı Doçenti, ²Deontoloji Profesörü

SUMMARY: Acıduman A, Arda B. (Department of Deontology, Ankara University Faculty of Medicine, Ankara, Turkey). The booklet published by Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (The Orphanage Society of Turkey) in 1927: Why do we clean our teeth? Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2008; 51: 252-258.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (The Orphanage Society of Turkey) was founded in 1921 in order to arrange and organize the social duties and cares for children who needed protection and aids assistance in 1921. Education studies aimed at mother and child's health, book publications, exhibitions, healthy children contests, the school of nursing, lotteries of precious goods, balls, shows, entertainments, contests, conferences, stamps of tenderness, and luxury telegrams were some of the enterprises of the Society. The Orphanage Society of Turkey published a serial booklet aimed at mother and child health. This article presents one of these booklets, entitled Dişlerimizi Niçin Temizleriz? – Why Do We Clean Our Teeth?, that which was published before the Alphabet Revolution of in Turkey, in 1927.

Key words: child health, orphanage society, teeth health, publication.

ÖZET: Türkiye Himâye-i Etfâl Cem'iyeti ya da diğer adıyla Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu korunmaya ve yardıma gereksinim duyan çocuklara götürülen sosyal hizmetlerin organizasyonu ve düzenlenmesi için 1921'de kurulmuştur. Özellikle anne ve çocuk sağlığına yönelik eğitim çalışmaları, kitap yayınları, sergiler, gürbüz çocuk yarışmaları, bakıcı okulu, kıymetli eşya piyangoları, balo, müsamere, eğlenceler, yarışmalar, konferanslar, şefkat pulları ve lüks telgraf Çocuk Esirgeme Kurum'unun akla gelen çalışmalarından bazılarıdır. Çocuk Esirgeme Kurumu anne-çocuk sağlığına yönelik olarak bir dizi kitapçık yayınlamıştır. Bu makale 1927 tarihinde, Harf Devriminden önce basılan ve anne-çocuk sağlığına yönelik bir dizi kitaptan birisi olan *Dişlerimizi Niçin Temizleriz?* adlı kitapçığı tanıtmaktadır.

Anahtar kelimeler: çocuk sağlığı, çocuk esirgeme kurumu, diş sağlığı, yayın.

Türkiye Himâye-i Etfâl Cem'iyeti ya da diğer adıyla Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu korunmaya ve yardıma gereksinim duyan çocuklara götürülen sosyal hizmetlerin organizasyonu ve düzenlenmesi için 1921'de kurulmuştur.

Hem Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde birçok farklı cephede yürütülen savaşlar, hem de ulusal bağımsızlığımızın sağlanması için gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşı, kimsesiz çocukların son derece sık rastlanır ve sorunlarının acilen çözülmesini gerektirir bir olgu olarak karşılaşılmaları sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle, bu dönemde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kuruluşu önemli bir girişimdir. Soğuk bir kış

gecesi Odakule'de Leh (sonraki adıyla "Nuru Ziya") Sokağı'ndaki bir toplantıdan çıkan, aralarında Ahmet Emin Yalman'ın da bulunduğu birkaç aydının Le Bon Pastanesi'nin mutfak ızgaraları üzerinde yatarak ısınmaya çalışırken gördükleri ve durumlarından çok etkilendikleri küfeci çocukların Himâye-i Etfâl Cem'iyeti'nin kurulması düşüncesine kaynaklık ettiği sosyal tarih açısından önemli bir anekdot olarak aktarılabilir¹.

Çocuk Esirgeme Kurumunun tarihsel gelişimi gözden geçirildiğinde sosyal hizmetler alanında birçok ilki başlattığı görülmektedir. Kurtuluş Savaşı sırasında cephede savaşan kahraman

babaların ve fedakâr anaların çocuklarını koruma ve kollamakla başlayan çalışmalar savaş sonrası sağlıklı kuşaklar yetiştirmeyi amaçlamıştır. Kurum, bu amaçla pastörize süt dağıtımını, muayene ve tedavi, para yardımı, doğum yardımı, okul gereçleri dağıtımını şeklinde çalışmalar başlatmıştır. Çalışmalarını daha sonra çeşitlendirerek, çocuk yuvaları, doğumevleri, prevantoryum, pansiyonlar, kreşler, süt damlaları, talebe sofraları, çocuk kütüphaneleri, müzeler, çocuk bahçeleri, sıhhi banyolar, yüzme ve kum havuzları, sinemalar vb. hizmetlerle sürdürmüştür.

Özellikle anne ve çocuk sağlığına yönelik eğitim çalışmaları, kitap yayınları, sergiler, gümbüz çocuk yarışmaları, bakıcı okulu, kıymetli eşya piyangoları, balo, müsamere, eğlenceler, yarışmalar, konferanslar, şefkat pulları, lüks telgraf Çocuk Esirgeme Kurumu'nun akla gelen çalışmalarından bazılarıdır².

Çocuk Esirgeme Kurumu çocuk sağlığına yönelik olarak bir dizi kitapçık yayınlamıştır³. Yazının bundan sonraki bölümünde 1927 tarihinde ve Harf Devriminden önce basılan *Dişlerimizi Niçin Temizleriz?*⁴ adlı kitapçık günümüz abecesine dönüştürülmüş ve orijinal kitapçık sayfaları ile koşut olarak sunulmuştur. Metin içerisinde köşeli parantez içerisinde yazılı rakamlar kitapçığın sayfalarını göstermektedir. Kelimelerin imlâsında Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'i⁵ esas alınmıştır.

Türkiye

Himâye-i Etfâl Cem'iyeti

Hfzû's-Sihha ve Neşriyât Şu'besi

Numero: 11

DİŞLERİMİZİ NİÇİN TEMİZLERİZ?

Muharriri: Doktor Ali Vahid

Resimli Ay Matbaası-Türk Limited Şirketi

İstanbul 1927 [Kapak] (Şekil 1).

Türkiye

Himâye-i Etfâl Cem'iyeti

Hfzû's-Sihha ve Neşriyât Şu'besi

Numero: 11

Şekil 1. *Dişlerimizi Niçin Temizleriz?* adlı kitapçığın kapak sayfası. Kitabın kapağı kartondan olup mavi renklidir.

DİŞLERİMİZİ NİÇİN TEMİZLERİZ?

Muharriri: Doktor Ali Vahid

Resimli Ay Matbaası-Türk Limited Şirketi

1927¹ (Şekil 2).

DİŞLERİMİZİ NİÇİN TEMİZLERİZ?

(Şekil altı) Sabah akşam kendi dişlerimi bu sûretle temizlediğim gibi bebemin de dişlerini temizlemeği unutmam³ (Şekil 3).

Âc-ı sin (Dentin)

Dişin mînâsı (Diş minesini)

Lubb-ı sin (Pulpa)

Sağlam diş

Basît çürük

نومبر
 جليل الطمان الحبيبي
 حفظ الصحة وتنشيطها
 نومبر : ١١
 ديشلر يمزي نچون تميزله رز؟

نومبر : دو انقور عبي و احمد

رسيدني اي مطبعه - تورك لبيته نبرك
 ١٩٢٧

Şekil 3. Kitapçığın üçüncü sayfası.

(Şekil altı) Bir sağlam ve bir çürük diş resmi⁴.

DIŞLER NİÇİN TEMİZLENİR?

Dişlerimizi temizleriz; çünkü temiz tutmazsak:
 Bozulur ve çürürler.

Bozuk dişlerle yemek güçlükle yenir.
 Bozuk dişlerle lokmalar kâfi derecede çiğnenmez.
 Binâen aleyh hazm yolunda olmaz.

DIŞLER HER GÜN TEMİZLENMELİDİR

Temiz bir diş nâdiren bozulur.

Her yemeği müteâkıb ağzınızı çalkayınız. Yemeğin bakıyyesi ağzınızda kalmasın ve dişleriniz bozulmasın.

ديشلر يمزي نچون تميزله رز؟

سبح آفتام كندی ديشلري بو صورته تيزله ديم كى بيمك ده ديشلري تيزلكي اونونام

Şekil 2. Kitapçığın ilk sayfasında yer alan bilgiler, kapak sayfasındaki bilgilerle aynı olup, Kitabın serinin kaçınıcı kitabı olduğu, ismi, yazarı, basıldığı yer ve yıl belirtilmiştir.

(Şekil altı) Sofradan kalkınca dâimâ ağzımı sabunlayub çalkalarım⁵ (Şekil 4).

Dişlerinizi sabah ve akşam fırçalayınız.

Dişler gündüzden ziyâde giceleyn bozulur. Şu hâlde gice yatar iken dişleri fırçalamayı unutmamalıdır. Dişleri yukarıdan aşağı ve aşağıdan yukarı olarak fırçalamalıdır.

Dişleri dışarıdan fırçaladığınız gibi içerden de fırçalayınız.

Fırçaladıktan sonra bol su ile ağzınızı çalkalayınız.

(Resim altı) Sabah akşam dişlerimi fırçalarım.

(Resim altı) Dişlerinizin iç tarafını fırçalamayı unut-mayınız.

(Resim altı) Dişlerinizi yukarıdan aşağı ve aşağıdan yukarı fırçalayınız

(Resim altı) Bir dişim var fakat temiz⁶.

Eğer dişler fenâ bir tarzda fırçalanırsa yavaş yavaş diş etleri çekilerek dişler meydanda kalır ve nihâyet sallanmağa başlayarak düşmeğe mahkûm bir hâlde gelir. Dişin temizlenmesinde kızla erkek arasında hiçbir fark yoktur.

Şekil 4. Kitapçığın dördüncü ve beşinci sayfaları. Dördüncü sayfada sağlam bir dişin anatomik yapısı ve basit bir çürüğün diş minesini ve dentini etkilediği gösterilmektedir.

(Resim altı) Küçük çocuklara diş fırçalanmasını öğretiniz.

ÇOCUKLAR İÇİN YAPILACAK HUSÛSÎ İ'TİNÂ

Çocukların dişlerine i'tinâ etmek birinci süt dişlerinin zuhuruyla başlar.

Küçük çocuklara dişlerini fırçalatmağı öğretiniz, onlar bu öğrettiğiniz şey'i her gün muntazaman yapacaklardır.

İ'tinâ görmeyen süt dişleri vaktinden evvel düşmeğe mahkûmdur.

Dişlerin düşmesi, çürümesi, bozulması, sıhhati de beraber bozar.

(Resim altı) Dişlerime i'tinâ itmediğimden böyle oldu⁷ (Şekil 5).

(Resim altı) Temiz dişlere mâlik olmak için: Çocuklara dişlerini fırçalamak, yüzlerini yıkamak gibi lâzımdır⁸⁻⁹.

Aynı zemânda dişlerin çürüyüb düşmesi ağzın, çehrenin muntazam bir sûrette teşekkülüne mâni sebeplerdendir.

(Resim altı) Bakılmayan bir diş büyük iş açar.

(Resim altı) Temizlenmeyen dişin âkıbeti.

En mühim dişler büyük dişlerdir ki altıncı yaşa doğru çıkar. Eğer büyük dişlerin yanındaki süt dişleri çürümüş ise bu, büyük dişler için muzırdır⁸.

Şekil 5. Kitapçığın altıncı ve yedinci sayfaları. Bu sayfalarda dişlerin ne zaman ve nasıl fırçalanması gerektiği okuyucuya açıklanmaktadır. Çocuklar için yapılması gerekenler de ayrı başlık altında verilmektedir.

Ba'zı ufak hastalıklar, meselâ mi'de veya bağırsak rahatsızlıkları fenâ bakılmış dişlerden ileri gelebilir.

(Resim altı) Yüzünü yıkıyor fakat dişlerini fırçalamıyor⁹ (Şekil 6).

Şekil 6. Kitapçığın sekizinci ve dokuzuncu sayfaları. Üstteki resimde bir çocuğun, üzerinde "Diş ma'cünü" yazılı tüp çektiği görülürken, diğer bir çocuğun elinde ise, üzerinde "Diş hıfzı's-sıhhası" ya da bugünkü anlamıyla "Diş sağlığını koruma" yazılı bir bayrağın bulunduğu fırça dikkat çekmektedir.

İHTİYÂTLI OLUNUZ!

Dişlerinizi hasta itmeden evvel hiç olmazsa senede bir def'a diş tabîbine muâyene ettiriniz ki ilerüde ıztırâb çekmeyiniz. Çürük dişleri doldurarak onları kurtarınız.

(Resim altı). Dişlerinizi senede bir def'a diş tabibine gösteriniz.

Eğer sıcak veyâ soğuk bir şeyi yerken dişleriniz rahatsız olursa hemân diş tabibine mürâcaat idiniz.

Eğer diş etleriniz sebebi meçhûl olarak kanayorsa; bir iltihâbın âlâmetidir hemân diş tabibine mürâcaat idiniz.

(Resim altı) Artık fazla fazla şekerleme yemeyeceğim çünkü sonra dişçiye gitmekliğim lâzım¹⁰.

DIŞ HASTALIKLARINA GALEBE ÇALMAK İÇÜN

Bir dişin tedâvîsinden ziyâde hasta olmamasına çalışmalıdır. Bir dişin hastalığı için başlangıçta sarf ideceğiniz meblağ hastalık ilerüledikten sonra sarf ideceğiniz paradan 10 misli azdır.

Hâl-i sıhhatde olmak ve zinde bulunmak mutlaka sağlam ve temiz dişlere sâhib olmakla mümkündür.

Dişleri fırçalamak küçük büyük, fakîr zengin herkes için elzemdir.

(Resim altı) Dişlerinizi fırçalamış olsaydınız şimdi böyle muztarib olmazdınız¹¹ (Şekil 7).

EYİ ÇİĞNEMEK İÇİN EYİ DİŞ

Eyi hazm ve binâen aleyh sıhhatli, gürbüz bir vücut lâzımdır¹²

Çürük diş Tehlikeli çürük diş Şiddetli ağrılar

(Resim altı) Bakınız: Çürüyen diş ne hâllere girer¹³ (Şekil 8).

(Resim altı) Çocuklar: Sıhhatinize i'tinâ iderseniz, işte böyle gürbüz bir genc olursunuz¹⁴.

(Resim altı) Dişlerimi muntazaman temizleyüb, vücuduma eyi bakdığım için böyle neş'eliyim¹⁵ (Şekil 9).

(Resim altı) Himâye-i Etfâlin virdiği nasihatler dâiresinde yetiştirilmiş bir yavru¹⁶ (Şekil 10).

Türkiye Himâye-i Etfâl Cem'iyeti Çocuk Külliyyâtı Neşriyatından Ba'zıları:

Memedeki Çocuk Nasıl Beslenir?
Hasta Çocuğa Bakım ve Bulaşıcı Hastalıklar
Çocuklarda İshâl ve İnkîbâz
Çocuklarda Kemik Hastalığı
Annelere Nasihat
Büyük Çocukların Beslenme Usûlleri
Dişlerimizi Niçin Temizleriz?
Isıtma Hastalığı [Arka Kapak] (Şekil 11)⁴.

Şekil 7. Kitapçığın 10. ve 11. sayfaları. Bu sayfalarda diş sağlığının korunması için yapılması gerekenler anlatılmaktadır. Onuncu sayfanın altındaki resimde çocuğun baktığı sehpa üzerinde "Şeker" ve "Şekerleme" yazılı iki nesne görülmektedir. Onbirinci sayfanın altında görülen resimde ise balon yazısında şunlar okunmaktadır: "Dişlerinizi temizlemezsen işte böyle olur."

Şekil 8. Kitapçığın 12. ve 13. sayfaları. Onüçüncü sayfada görülen iki diş resminin birincisi "pulpaya uzanan bir çürük" göstermektedir. İkincisinde ise "çürük pulpaya uzanmış ve diş kökünde bir apse" görülmektedir. İkinci durum "tehlikeli çürük diş" olarak tanımlanmaktadır.

Şekil 9. Kitapçığın 14. ve 15. sayfaları. Sağlıklı iki çocuk fotoğrafı bulunan bu sayfalar sağlıklı olmayı özendirilmeye çalışmakta ve bunun nedenlerinden birisi olarak diş temizliğinin önemini vurgulamaktadır.

Şekil 11. Kitapçığın arka kapağı. Burada anne-çocuk sağlığı açısından kurumun yayınladığı diğer kitapların bazılarının isimleri sıralanmaktadır. Arka kapak ön kapakla birlikte bir bütündür. Kartondan ve mavi renklidir.

Şekil 10. Kitapçığın 16. sayfası. Himâye-i Etfâl'in verdiği öğütlerin çocuk sağlığı açısından önemi sağlıklı bir çocuk fotoğrafı ile desteklenmektedir.

Tartışma

Himâye-i Etfâl Cem'iyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu) Türk yayın hayatına şiir, yardımcı ders kitabı, roman, hikâye, süreli yayınlar olmak üzere birçok eser kazandırmıştır. Faruk Nafiz 'Çocuk Hakkında Neşriyat' konulu yazısında: "Bizde her yeni kuruluş kuvvetli bir yayın politikası izlemektedir. Kurum ile propaganda bu gün yan yana yaşayan dost oldular. Hayır cemiyetleri, bankalar, büyük şirketler, çalışma bürolarının yanı sıra yayın şubelerine sahip olmaya başladılar. Yayın, kurum ile halkı birbirine yaklaştıran bağı örmektedir. Himâye-i Etfâl, küçük çocuklara yönelik gayesinde, yayın yolundan fazlasıyla yararlanmaya çalışmaktadır. Öksüzlere yurt, okullulara bahçe, fakirlere yardım sağlayan Himâye-i Etfâl bir taraftan da, zayıf vücutlar gibi zayıf kültürlerin de imdadına yetişiyor." şeklinde dönemin ve Kurum'un yayın politikasını özetlemektedir. 1 Kasım 1928'de Yeni Türk Harflerinin kabul edilmesi üzerine yayınların birçoğu Yeni Türk Alfabesiyle yeniden basılmıştır. Daha önce Arap harfleriyle basılan kitapların da daha sonra yeni basımları gerçekleştirilmiştir³.

Elimizde örneği olan diğer bazı kitapçıklarından farklı olarak, serinin *Dişlerimizi Niçin Temizleriz?* başlıklı kitapçığı, okuyucusunun çocuklar olacağı

düşünüldüğünden doğrudan çocukları hedef olarak hazırlanmış bir kitapçık görünümündedir. Kitapçığın her sayfası resimlidir. Döneminin çizgi romanları ile koşut, neredeyse bir çizgi roman görünümündedir. Hatta çağdaş çizgi romanların olmazsa olmaz elemanı olan “balon yazısı” girişimi de sayfalardan birisinde görülmektedir (Şekil 7). Dili oldukça sade ve basittir. Diş temizliğinin niçin gerekli olduğu, dişlerin sindirimdeki önemi, dişlerin tedavisinin önemli olmakla birlikte, öncelikle korunması gerektiği, kontrol için diş hekimine gidilmesi gerektiği kitapçıkta işlenen konulardandır.

Dişlerimizi Niçin Temizleriz? başlıklı kitapçığın da içinde olduğu bu dizinin, *Annelere, Memedeki Çocuk Nasıl Beslenir?*⁶ başlıklı ilk kitapçığının girişinde yazılmış bulunan “Birkaç söz” bu serinin yayımlanma amacını açıklamaktadır:

Birkaç söz

Uzun zemândan beri devâm iden felâketlerin memleketimizde husûle getirdiği sefâletlerden en ziyâde müteessir olan çocukların bu sefâlet ve perişâniyetden kurtarılması çârelerini teemmül ve te'mîn etmek üzere teşekkül itmiş olan (Türkiye Himâye-i Etfâl Cem'iyeti) bu mukaddes maksadına vusûl için muhtelif şekl ve sûretde çalışmakta ve her taraftan gördüğü muâvenet sâyesinde kuvvetli ve ümîdli adımlarla hedefine gitmektedir.

Mütehassısların ifâdesiyle de te'yid itdiği vechle doğanlara nisbetle yüzde yetmiş zâyi' olub giden memleket yavrularının ölümüne çâresâz olmak üzere hıfzî's-sihha şu'bemizce neşriyâta mübâseret olunmuştur.

Çocuklarımız ekseriyetle bebek iken ölüyorlar. Bu da bakılmaları bilinmediğindedir. Süd çağındaki yavrularımıza bakmasını bilsek vefeyâtın yüzde yüz önünü almış oluruz.

Bu kitâb ve bunı ta'kib idecek kitâbların bu husûsda kari'lere eyi fikirler vireceğine kani'iz. Birinci tab' mevcudı bitdiği ve her taraftan taleb vukû' bulduğu cihetle tashîhen ikinci tab'ı muvâfık görüldü.

Cem'iyetin yaptığı fedâkârlığa mukâbil kâri'lerden recâmuz kitâb mündericâtıyla âmil olmaları, yavrularını gürbüz, sıhhatli yetiştirecek husûsâtı tatbik itmeleridir.

Bir milletin kuvveti çocuklarının sıhhatiyle ölçülür.

Çocukları alîl, marîz olan ve yüzde yetmişini süd çağında zâyi' iden bir milletin istikbâli çok vahîmdir. İbret.

Himâye-i Etfâl⁶.

KAYNAKLAR

1. Arda B. Cumhuriyet dönemi sağlık politikalarında çocuğun yeri. İçinde: Onur B (yay. haz.) Cumhuriyet ve Çocuk, II. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-6 Kasım 1998. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1999: 446-454.
2. Çavuşoğlu T. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu ve Çocuk Bayramı. <http://66.102.9.104/search?q=cache:ICbsUrJXT1EJ:www.sosyalhizmetuzmani.org/cocukbayrami.doc+23+Nisan+%C3%A7ocuk+esirgeme&hl=tr&ct=clnk&cd2&gd=tr>. Erişim tarihi 04.10.2007.
3. T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu. Himaye-i Etfal yayınları (1929-1930-1931). http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Tarihce/Himaye_Eftal_Yayinlar.asp. Erişim tarihi: 27.12.2007.
4. Ali Vahid. *Dişlerimizi Niçin Temizleriz?* İstanbul: Resimli Ay Matbaası-Türk Limited Şirketi, 1927.
5. Devellioglu F. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle* (18. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2001.
6. Ali Vahid. *Annelere, Memedeki Çocuk Nasıl Beslenir?* (İkinci tab'). İstanbul: Resimli Ay Matbaası-Türk Limited Şirketi, 1927.